

A SZÉKELYSÉG-TUDAT VÁLTOZÁSAI

1939-ben megjelent könyve előszavában Böződi György a székelységet „az erdélyi magyarság legnagyobb egységben élő csoportjának” nevezi.¹ E sommás meghatározás ma is érvényes. A *székely-magyarok* mintegy 800.000 lelket számláló, a romániai összmagyarság mintegy 45,2%-át kitevő népessége² a jelenlegi Hargita, Kovászna és Maros megyében él, illetve kisebb és szórt csoportokban Fehér és Kolozs megyében. E népesség magyar etnikai identitását, melyet egyébként valamennyi jelenkori népszámlálás félreérthetetlenül igazol, nem vonja ma már kétségbe egyetlen komoly és tisztességes szándékú kutató sem. Az is tagadhatatlan viszont, hogy létezik *székely regionális öntudat*: olyasféle ez, mint a magyarországi hajdúk, palócok, vagy a mai Románia viszonylatában, a Nyugati Sziget-hegységben élő mócok önazonosság-tudata; mely semmiképpen sem rokonítható mondjuk egyes francia tartományok (Burgundia, Bretagne, Elzász, Lotaringia) népének markáns nyelvi-nyelvjárási jegyeken és történeti gyökereken nyugvó csoport-tudatával. Ez olvasható ki a „legnagyobb székely”-ként tisztelt, valamint a hun-székely eredetmítosz egyik apostolaként számon tartott Orbán Balázs 1890-ben kelt végrendeletének egyik passzusából is: „családdal nem lévén megáldva, a magyar népet tekintem családomnak s azt is kívánom fő örökösömmé tenni.”³

Mégis: az 1990-es évek kezdetének szabadság-révületében körvonalazódni látszott egy, a politikai életben helyet követelő irányzat, mely indokoltnak és szükségesnek vélte a székely etnikai szeparatizmust. E törekvés hátterében egy kis létszámú, ám igen radikális csoportosulás állott: a székelykeresztúri *Székely Ifjak Fóruma*. G. Borbély Levente, a csoport fő mozgatója és teoretikusa egy 36 oldalas, sokszorosított kis „belső kiadványában tette közzé a SzIF történeti és ideológiai keretbe ágyazott cselekvési programját. Itt szó esik egy bizonyos székely „etnosz”-ról, melyet a szerző vélhetően a sztálini nemzetdefiníció modelljéből kiindulva határoz meg: „Az etnosz egy olyan emberi közösség, amelyet a következő tényezők

1 BÖZÖDI György: *Székely bánja*. Második kiadás. Bp., 1939. 5.

2 KOCSIS Károly: *Erdély etnikai térképe*. Bp., 1997.

3 Orbán Balázs végrendelete. In: *Székelység*. 1990/1.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából

kovácsoltak össze: a közös származás, sors és történelem, az ennek folyamán kialakult közös anyagi és szellemi műveltség, az ennek megfelelően kialakult társadalmi, politikai szerkezettel és *etnikai öntudattal*, amely mindezeknek az élő tárháza.” A felsorolásból – aligha véletlenül – kimaradt a nyelv. E mulasztásra szerzőnk később visszatér: „...a nyelvet illetően azt is kell tudni, hogy egy népnek három nyelve van: a beszélt, az írott és az énekelt. Ebből a hátróból [a székelyeknél] csak egy lett finnugor (magyar).” A jobb érthetőség kedvéért ezt bővebben kifejti: „...nem a beszélt nyelv határozza meg egy közösség mibenlétét, hanem a tudat. Ha nem így volna, az amerikai négek, akik angolul beszélnek, lelkes angolok kéne legyenek; az írek pedig, akik már rég ‘elfelejtették’ a kelta ír nyelvet és angolul beszélnek, ugyanúgy. Harlem, Dublin és Ulster bizonyítják, hogy nem így van.”⁴ A SZIF által kavart vihar – a magyar médiákban és közéletben – alighanem jóval csendesebb és rövidebb életű lett volna, ha a román sajtó- és politikai nyilvánosság nem pontosan ugyanakkor röppenti fel a korábban meglehetősen mellőzött székely-kérdést, mégpedig helyenként a G. Borbély Levente-féle érveléshez igen közel álló módon. Egy temesvári román lap újságírója írta ezidőtájt: „...a nyelv nem lehet a nemzet egyedüli meghatározó kritériuma (lásd Dél-Amerikában a spanyolul beszélő argentinok, bolíviaiak, kolumbiaiak, peruiak, venezuelaiak stb.). Következésképpen, az osztrák-magyar dualizmus idején elmagyarosított, de nemzeti öntudatukat megőrző székelyek vissza kell kapják nemzeti státuszukat...”⁵

A román közvélemény e kérdésbeni tájékozatlansága – amit tudatosan ki is használ az idézett cikkíró – egyáltalán nem meglepő. A Román Akadémiai Kiadó és a Politikai Kiadó közös gondozásában, 1966-ban megjelent négykötetes, a román kultúrában úttörő szerepet betöltő lexikon (Dicționar Enciclopedic Român) a székelyekről a következőket írja: „...az Árpád vezette magyar törzsszövetséghez csatlakozott, türk nyelvű népek egybeolvadásából keletkezett népesség. Kezdetben a székelyeket Bihar tájain telepítették le, a XII. század közepe táján a Küküllők vidékére, majd a XIII. század kezdetén a Kárpát-kanyarulat övezte térségbe.”⁶ E meghatározás elfogadható, vagy legalábbis egyezik a kutatások akkori állásával, csupán egyetlen apró hiányosság róható számlájára: nem világosítja fel a román olvasót arról, milyen nyelven beszélt a „türk nyelvű népek” eme kevéreke a könyv megjelenése idején... Egyébként érdekes az a mód is, ahogyan kezelte ezt a kérdést a közelmúlt román történetírása meg tankönyvirodalma. Áttekintve a hatvanas-hetvenes évek jelentősebb történelmi szintézise-

4 G. BORBÉLY Levente: *A székelység és szerepe térségünkben*. Székelykeresztúr, 1991. 7.

5 POIENARU, Eugen: O minoritate în majoritate: secuii din România. In: *Gazeta de Vest*. 1991/62,

6 Dicționar Enciclopedic Român. IV. B., 1966. 349.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából

it, azt érezzük, hogy a székelyekről (származásukról, népi önazonosságukról) szóló passzusok a szűkebb szakmai köröknek szánt munkákban a legvilágosabbak, míg a tágabb olvasóközönséget megcélzó írások – akárcsak a tankönyvek – mint szigorú tabut kerülgetik a székelyek etnikai hovatartozásának kérdését, az általuk beszélt nyelv megnevezését. Szándékosan történt ez így, vagy véletlenül, feltételezve, hogy az olvasó e kérdésekben amúgy is tájékozott? Akkor viszont miért kellett a dolgokat a szakembereknek részletesen elmagyarázni? A szándékos vagy véletlen mulasztások következménye viszont eléggé egyértelmű. A kolozsvári egyetemen még él az emléke annak a középkor-történeti vizsgának, melynek során David Prodan akadémikus a jelentkező hallgatók többségét kíméletlenül megbuktatta, mert képtelenek voltak válaszolni egy általa eleminek vélt kérdésre: „*Milyen nyelven beszélnek a székelyek?*”

De vajon tájékozottabb e tekintetben a magyar közvélemény?

Nos, Erdélyben a Székelyföldön kívül élő magyarok is tudják, hogy székely honfitársaik magyarul beszélnek, és magyarnak vallják magukat. Magyarországon viszont, az 1940-es évek végétől kezdődően egyetlen tankönyv sem akadt, mely világosan elmagyarázza: kik a székelyek, hol élnek, milyen nyelven beszélnek és mely néphez tartozónak tekintik magukat? Ugyanez mondható el az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek ismeretterjesztő történelemkönyveiről: a székelyekre vonatkozóan ezekben is legfeljebb ködös utalásokat találunk (pl. Dózsa György „székely nemes” voltára).⁷ A magyar közvélemény székely-kérdésbeni tudathasadásos állapotát, tájékoztatatlanságát, illetve felemás tájékozottságát Für Lajos vázolta, 1972-ben megjelent írásában: „Aki rádióban székely és csángó népdalokat hall; hallja, esetleg éneklí is Kodály *Székely fonóját*, látja a székely népballadák iránt megélnékült érdeklődést; az iskolában Mikesről, Tamásiról tanul; tudja, hogy Bartók életművében milyen eszméletető szerepet játszott a székely népzene; olyan iskolába jár, olyan laktanyában szolgál, amely nevét Gábor Árontól kapta, olyan tsz-ben dolgozik, futballcsapatban játszik, amelyet a székely Dózsa Györgyről kereszteltek el – abban felmerülhet a kérdés: kik is ezek a székelyek, miért olyan különös, amit ők műveltek, ami tőlük ered: varrottas, faragás, zene, humor, dialektus? Miért olyan különös és mégis olyan közeli, annyira a miénk, mintha valahol gyermekkorunkban már átéltük, ismertük volna, csak aztán elfelejtettük?” El, mégpedig oly mértékben, hogy midőn a hetvenes évek elején, Magyarország egyik vidéki egyetemén megismételték (tán nem is tudva a kolozsvári előzményről) a

7 Lásd erre vonatkozóan: HECKENAST Gusztáv–INCZE Miklós–KARÁCSONYI Béla–LUKÁCS Lajos–SPIRA György: *A magyar nép története. Rövid áttekintés.* Harmadik kiadás. Bp., 1953.; CENNERNÉ Wilhelmb Gizella: *Magyarország történetének képekönve,* 896-1848. Bp., 1962.; UNGER Máttyás–SZABOLCS Ottó: *Magyarország története.* Bp., 1973.

Prodan-féle kísérletet, azaz a történelem és földrajz szakra felvételizőknek, a szóbeli vizsgán nekiszegezték a kérdést: „*milyen nyelven beszélnek a székelyek?*”; nos, akkor itt egyetlen diák sem akadt, aki helyesen válaszolt volna. „Ebben a tájékozatlanságban – véli Für Lajos – mégis talán az a legriasztóbb, hogy nem látszik egészen őszintének. Mert aligha lehet igaz, hogy bölcsésznek készülő ifjak ne tudnának semmit a székelyekről.”⁸

De térjünk vissza G. Borbély Levente fejtegetéséhez. Ő a csonkított sztálini pontok alapján definiált közösséget székely etnosznak nevezi, érezvén talán, hogy ez nem felel meg azon kritériumoknak, melyek a polgári nemzet egyéniségét meghatározzák. De néhány oldallal odébb a székelység mégis nemzetként jelenik meg, mégpedig a szó modern értelmében. Az etnosz (amit magyarul egyszerűbb lett volna talán népnek nevezni) valamilyen módon nemzetté vált, csak az nem derül ki: hogyan?⁹

Joggal kérdezheti bárki: minek ennyit vitázni a SzIF 1991-es programjával, hiszen a konjunktúra által túlgerjesztett vihar – ha ugyan nem túlzás annak nevezni ezt a minden tömegebázist nélkülöző fellángolást – már évekkel ezelőtt elcsendesedett. Meg aztán a hasonló elméletek ellenében a történetírás érvei amúgy sem sokat érnek. Nincs is szó vitáról, csupán egy jelenség regisztrálásáról: az 1990-es évek elején megszületik egy elmélet, mely a feudalizmus-kori Erdély egyik kiváltságos rendjét, a *székely nációt* (natio siculica), az *Unio Trium Nationum* egyik tagját (mely azonban ‘náció’-ként, azaz rendi kategóriaként már az újkorban gyakorlatilag megszűnt, kiváltságai felszámolása nyomán), modern nemzetként igyekszik feltámasztani. Eltekintve itt a háttérben meghúzódó napi politikai okoktól, és kissé leegyszerűsítve a dolgokat: arról van szó, hogy régióink fejlődésének specifikumai, belekényszerítve bizonyos egyetemesnek vélt, de mereven sehol sem alkalmazható sablonokba, mindez megtévezve egy adag terminológiai következetlenséggel, fura félreértéseket eredményezhetnek. És ezért csekély mértékben hibáztathatók a szakma dilettánsai, vagy a különböző – olykor ellentétes – táborok politikusai, akik előszeretettel építik elme-futtatásaikat efféle félreértésekre. E helyzet létrejöttében jelentős felelősség terheli a történetírást, mely ez idáig szinte teljesen mellőzte a székelyek rendi öntudata és nemzeti identitása közti párhuzam vizsgálatát, mely különösen érdekes abban a korban, amikor Közép-Kelet-Európában a modern nemzetek kialakultak.

Jelen sorok írója ez utóbbi kérdést egy Szűcs Jenő által, még 1970-ben megfogalmazott gondolatból kiindulva közelítette meg: „Ha a XIX. században kérdőíveket osztanak ki az emberek csoportlojalitását illetően, akkor a tipikus feleletek effélék: valaki elsősorban francia vagy magyar, má-

8 FÜR Lajos: Milyen nyelven beszélnek a székelyek? In: Tiszatáj. 1972/8. 57-66.

9 G. BORBÉLY Levente: *i. m.* 16-33.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából
sodszorban katolikus vagy protestáns, radikális vagy konzervatív, harmadszorban bretagne-i vagy zalai, negyedsorban X egyesület tagja, Y futballcsapat szurkolója és így tovább. Ha 1300-1500 táján ugyanilyen kérdőíveket osztottak volna szét (s a történész nem egyebet tesz, mint kérdőíveket tart a források elé), akkor a tipikus feleletek így hangzottak volna: valaki elsősorban a római Szentegyház tagja (vagy görög rítusú, vagy mohamedán stb.), másodsorban X *dominus* vazallusa vagy familiárisa, bretagne-i vagy zalai, harmadsorban lovag, polgár vagy paraszt, negyedsorban a francia vagy magyar korona alattvalója, 'híve', ötödsorban pedig 'francia' (a szó tágabb, 'nemzetiségi' értelmében, mely még mindig csak a francia Északot jelenti) vagy magyar.¹⁰

Vegyük tekintetbe azt is, hogy a „natio siculica” kötelékébe tartozók azért sem vallhatták magukat „gente Hungarus”-nak, mert ezzel lemondtak volna azokról a kiváltságokról, amit a székelyek három rendjéhez (Trium Generum Siculorum) való tartozásuk biztosított. Másképpen látta azonban a dolgokat az, aki számára idegen volt Erdély különös rétegződésű rendi társadalma, mint például az olasz Giovanni Gromo, János Zsigmond fejedelem katonai tanácsadója; aki Erdélyben négy etnikumot vélt felfedezni: a magyarokat, szászokat, lengyeleket és cigányokat. Felfigyel a székelyekre is, kitérve azokra a jellegzetességekre, amelyek őket a vármegyei magyaroktól megkülönböztetik, de másságukat nem tartja etnikai lényegűnek.¹¹ Hasonlóképpen vélekedett a XVII. század végén a bolognai Luigi Ferdinando Marsigli. Világlátott, nagy tudású ember lévén, aki előzőleg a nemzeti fejlődés magasabb fokán élő népek közt járt-kelt: az erdélyi rendekre alkalmazott 'nácio' megnevezés őt nem téveszthette meg. A fejedelemség területén Marsigli a következő népeket vette számba: magyarok, szászok, románok, görögök, örmények, „anabaptisták” (a Bethlen Gábor által letelepített habánokat nevezi így) és cigányok. A magyarok tekintetében ő is pontosít: vannak „igazi magyarok”, akik többnyire a síkvidéken élnek, és ott vannak a hegyek közt meghúzódó „Siculia” lakói, a *székelyek*. Ugyanazt a magyar nyelvet beszélik ők is, különbség csupán a kiejtésben, na meg a székelyeknél előforduló néhány „szittya szóban” észlelhető. Feltehetően kísérői figyelmeztették Marsiglit a székelyek „nem igazi magyar” voltára (lásd a rendi társadalmakban élők Szűcs Jenő által vázolt gondolkodásmódját), de ő átlát a rendiség szitáján, jóllehet számára a nyelv nem egyedüli kritériuma az etnikai hovatartozásnak: az egyaránt németül

10 SZŰCS Jenő: *Nemzet és történelem*. Bp. 1984. 89.

11 ENDES Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*. Bp., 1935.72.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából
beszélő szászokat meg habánokat más-más népnek tekinti, figyelembe véve származási helyük, vallásuk, műveltségük és életmódjuk különbözőségét.¹²

Valótlanságot állítanánk viszont azzal, hogy Erdély etnikai realitásait csak az idegenek voltak képesek tisztán látni. Bíró Sámuel, az erdélyi unitárius közösség nagy tekintélyű egyénisége, a kincstári ügyek jeles szakértője, az I. József által kinevezett „Landesdeputation” megbecsült tagja írja 1710-ben keltezett, kéziratban maradt munkájában: „Hallád azokat a magyarokat odafel, kik Atilla halála után bé nem mentek Scithiá[ba], ha[nem] Erdély[ben] meg mara[dának] vala, azok a székelyek...[...] Hát miért hijják őket Székelyek[nek] és nem Magyarok[nak]? Azért mert a Magyar név más Nemzetek előtt a rajtok el követett hodoltatásokért unalomban ment vala, és ezek fel oszták a vég helyeket ülésekről az az Székenként mint ma is vad[nak] s ugy nevezték magokat Székelyesek[nek] s onnan mondatnak már Székelyek[nek].”¹³

Mindezek ismeretében már most különválaszthatjuk a székelyek feudálizmuskori *rendi öntudatát* vagy, ha úgy tetszik, *rendi nacionalizmusát* attól, amit ma *nacionalizmusnak* nevezünk, és ami a modern nemzetek sajátja. Kérdés marad viszont továbbra is: *Mióta vállalják tudatosan a székelyek a magyar etnikumhoz való tartozásukat? Miképpen fért össze ez rendi identitásukkal?* Nos, éppen erre keressük a választ.

1763. július 12-én az udvarhelyszéki székely közösség levélben fordul a törvényhatóság tisztségviselőihez, illetve közgyűléséhez. „...Egy nemzetből, Hunortól és Magortól egyaránt származtunk Nagyságtokkal”¹⁴ – figyelmeztetik a jobbára nemesi rangú tisztségviselőket, visszautalva ezzel arra az eredetmondára, mely a hun-székelyek és magyarok közös leszármazását rögzítette. Hunor és Magor emlegetése más alkalommal is felbukkan a korabeli székely közélet írott emlékeiben, de e kérdésben az igazi előrelépés II. József uralkodása idején, illetve azt követően történt. Marosszék, és véle a császár által kényszerűen egyesített Küküllő vármegye rendjeinek a császár halála utáni első közgyűlése 1790. március 22-én ült össze. A gyűlés jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Mely nagy romlására, kisebbségére és megalacsonítására szolgált légyen a ditső Magyar Nemzetnek az, hogy a maga nyelvétől el-tiltatott és mindennemű hivatalbéli dolgok Német nyelven folyini parantsoltattanak, tsak a nem érzi, az kiben Nemzetinek és hazájának szeretete soha fel nem tanáztatott, avagy akármely eöket alacsonittó tekintet által annak utolsó szikrája is eö benne

12 GIANOLA Albert: *Marsili Alajos Ferdinánd és Erdély* In.: *Erdélyi Múzeum*, Új sorozat. 1931.156-169.

13 BÍRÓ Sámuel: *Nemes Erdély országának Státussárról, Lakossiról és Lakóhelyeiről s Folyó Vizeiről való Oktatás...* [1710], 1743-ból származó másolatban, Kézdivásárhelyi Jancsó György gyűjteményében. Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R. 2737.

14 SZÁDECZKY Lajos: *A székely határórség szervezése 1762-64-ben.* 1908. 418-422.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából kioltatott. Hogy tehát ezen nevezetes sérelmünknek orvosságát találjuk, végeztetett, hogy mán túl teljességgel semmi némű, akár felsőbbekhez intézendő, akár az alatta valókhoz küldendő Levelezésekben, rendelésekben, végzésekből, Protocollációkban, Resolutiókban, vagy akár mi névvel nevezendő írásokban a V[árme]gye Tisztjei Német vagy Deák nyelvel élni ne merészeljenek, hanem mindent csak magyarul folytassanak. [...] Ezen végzésnek illendő jelentése mellett kéretessék egyszersmind és kényszerítettessék a F[eslsé]ges kK. Fő Kormányzó Tanács is, hogy az maga alatta valóihoz téendő rendeléseit ne más, hanem Magyar nyelven vinni méltóztassék. Hogy pedig ezen Német nyelvel való vissza élés mi közöttünk anynyival inkább meg gátoltassék, végeztetett, hogy úgy nevezett Normális Oskolák mántul meg szünnyenek, és az gyerekek többé német nyelv tanulására ne erőltessenek.. „¹⁵

Ehhez hasonló állásfoglalások – ha nem is ennyire frappáns és szókimondó megfogalmazásban – a székely közélet más korabeli fórumain is születtek, így a Csík-Gyergyó-Kászón széket is magába foglaló Udvarhely vármegye közgyűlésén: az eltiport előjogok mellett itt is fő sérelemként szerepel az anyanyelv kisémmizése, a „nemzet” szó itt is kettős – rendi és etnikai – értelemben szerepel.¹⁶

Hogy még jobban felhívják a figyelmet a szoros kötelékre, mely őket a magyar nemzethez láncolja, a II. József utáni időszakban a székely rendek buzgón támogatják *Erdély unióját Magyarországgal*, gondosan vigyázva azonban arra, hogy ez az unió ne sértse hagyományos autonóm jogállásukat, igyekezvén biztosítékokat kieszközölni a székely szabadságok régi formájukban való megtartására-visszaállítására.

A XVIII. század végének írott emlékeiben a székelyek különös kettős kötődése tükröződik: kiváltságos rendi státusukhoz, a „nemes székely natio”-hoz való kitartó ragaszkodás, másfelől a magyarsággal való etnikai alapú egyértelmű szolidaritás, együvé tartozás.

E kettős identitás, mely a XIX. század eleji magyar sajtó lapjain még evidensebben jelentkezik, úgy tűnik a kortársak szemében természetes jelenség volt Kőrösi Csoma Sándor 1825. január 28-án, C. P. Kennedy századosnak tett első jelentésében vallja magáról, hogy a „székely nemzetség szülöttje”, mely „a magyar nemzet része”¹⁷

Kőrösi Csorna megfogalmazása könnyen a XVIII. századi Magyarországon élő, nem magyar származású (jobbára szlovák) értelmiség specifikus „hungarus tudatát” juttathatja eszébe annak, aki felületesen, netán ten-

15 Marosszék Levéltára. Marosvásárhelyi Állami Levéltár. *Organe reprezentative*. 22 sz.

16 Udvarhelyszék Levéltára. *Közgyűlési jegyzőkönyvek*, 1/9.

17 CSETRI Elek: *Csoma és a Szülőföld*. In: Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1999.122.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból denciózusán közelíti a kérdést. A „hungarus” kategória tipikus képviselője, Kollár Ádám büszkén vallja magát „hungarus”-nak, „Ungar”-nak, „Ungarlandisch”-nak, miközben más helyütt azt írja: „Si quis, uti ego, gente slavus sit...”¹⁸

A két jelenség – a székelyek és „hungarus”-ok tudati kettőssége – csak látszatra rokon. A székelyek, bár önálló rendi natio tagjainak tekintették magukat, már az 1760-as években ismételten fontosnak tartották kijelenteni, hogy ők „Hunortól és Magortól egyaránt származtak”, célozva ezzel a magyar nemességgel közös eredetükre. Kollár nemes volt ugyan, és mint olyan a „magyar nemzethez” tartozó, ám ez korántsem általánosítható a „hungarus” értelmiség valamennyi tagjára. A szlovák népelemhez való kötődésük kizárta őket az alakuló polgári magyar nemzet kötelékéből is. Különös helyzetükből adódó identitásuk motivációs hátterét Kosáry Domokos vázolja: „Igaz, hogy a Hungarusok a régi Magyarországot tekintették hazájuknak, de ez másféle kötődés volt, mint a nyelvi nacionalizmusoké. A Hungarus-értelmiségbe való beletartozás, a neveltetés, a közös kultúra és tudat, az adott társadalmi közegben végzett funkció alighanem nagyobb mértékben meghatározta az egyéniségüket és életművüket, mint le származásuk egyik vagy másik – olykor egyszerre több – etnikumból.¹⁹ És még valami motiválhatta őket erőteljesen, amit Peter Sykora szlovák történész próbál megmagyarázni: „A nemzet, natio szó eredetileg az eredet, a születés helyének meghatározását jelentette, s a szülőföldhöz, egy nem nagy, természetes környezethez kötődik, bizonyos etnikai régiót kialakítva. Minden nemzet ilyen régióknak nagyobb egységbe való tömörülésével kezdődik. Ilyen, nemzetet meghatározó, régió feletti alapelv volt a ‘királyi alapelv’. Az európai nemzetek évszázadokon keresztül valamelyik királyi korona árnyékában határozták meg önmagukat. A nyelvnek kezdetben semmiféle szerepe nem volt, a nyelvjárások különben is falvanként változtak. A meghatározó, a definiáló a ‘föld’ volt, a terület, a királyság határa, az uradalom territórium. Mély, velünk született territoriális hajlamunk van, amelyet őseinktől örököltünk, mindez azonban vajmi kevés segítséget jelent számunkra a ‘király’ és ‘királyság’ fogalmak profán értelmezésének megszüntetésében. [...] A királyság nemcsak homogén térségben levő meghatározott hely, hanem nagy jelentőséggel bíró hely is. A király nem ‘anti-demokratikus’ uralkodó – ahogy ezt ma látjuk –, hanem a feudális állam uralkodó osztályának legfelsőbb képviselője. Fontos, hogy tudatosítsuk a

18 A „hungarus”-tudatra vonatkozóan lásd: DÜMMERTH Dezső: *Történetkutatás és nyelvkérdés a magyar–Habsburg viszony tükrében, Kollár Ádám működése*. In: *Filológiai Közöny*. 1966. 3-4 sz. 391-413.; KOSÁRY Domokos: *Mívelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980. 293-294.; SZIKLAY László: *A „hungarus” probléma és Kollár Ádám*. in: *Filológiai Közöny*. 1967. 1-2 sz. 227-229.

19 KOSÁRY Domokos: *A történelem veszedelmei*. Írások Európáról és Magyarországról. Bp., 1987. 75.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból

királyság fogalmának mélyebb jelentőségét, mivel a régi európai nemzetek középkori királyságokként határozták meg önmagukat. [...] Nem volt saját királyságunk, ezért mint nemzet nem jöhettünk létre abban a korban, amelyben a nemzet létrejöttét a királyi alapelv határozza meg.” Vagy még frappánsabban fogalmaz Sykora honfitársa, Vladimir Minác: „Ha a történelem a királyok történelme... akkor nincs történelmünk.”²⁰ Vagyis – visszatérve a „hungarus”-tudat fogalmához –, ez nem egyéb, mint a magyar koronának alávett nem magyar értelmiségiek tiltakozása a *történelmen kívüliség* ellen.

Szerencsésebbek-e a térség *történelmen belüli* népei? Hiszen ők, azaz, hogy egészen pontosak legyünk, privilegizált rétegeik, a sors viharai nyomán az általunk tárgyalt korban már csak egyfajta gögöt örökölhettek, amit „nemzeti büszkeség”-nek neveztek, ám a fogalom egészen mást fed. A korona és királyság szimbólumainak létén vagy nemlétén túl, a nemzetérválás folyamata alapvető különbségeket mutat Európa nyugati-, illetve közép-keleti régiói között. Nyugaton – mint erre Sykora is utalt – a nyelv a nemzet egyéniségének egy másodlagos, hacsak nem egyenesen mellékes kritériuma volt. Itt az *államnemzet* (nationalité d'État) típusa dominál, amely könyörtelenül elnyelte a kis *tartományi nemzetiségeket* (nationalités provinciales). A XVIII. századi francia abszolutizmus retorikájában jelen van a *nemzetet alkotó népek* fogalma (les peuples qui forment la nation).²¹

Európa közepén, ahol a népek nagyobbik része e korban nem rendelkezett saját, önálló állammal, természetszerűen más érvekre lett konstruálva a nemzeti ébredés ideológiai alapozása. Itt a történelem, de még hangsúlyozottabban a nyelv tölti be a fő szerepet.

„Hová tartozik a magyar fejlődés?” – teszi fel a kissé retorikai kérdést Szűcs Jenő. És válaszol: „Tisztán egyikhez sem, s bizonyos értelemben mindkettőhöz. A magyar nacionalizmus a közép-kelet-európai fejlődés ama sajátos altípusához tartozik, melynek előzményei közt és érvrendszerében nagy szerepet játszik az egykori középkori – nem nemzeti, de utólag nemzetinek minősített – állam és annak hagyományait az ‘idegen’ központi hatalommal szemben a továbbiakban is őrző rendiség.”²² A többrendbeli fogalom-összefonódás nyomán a XIX. századi magyar ember számára a „nemzet” kifejezés három jelentést is hordozhatott: vonatkozhatott a nemesi kiváltságok viselőire, de jelenthette a magyarul beszélők közösségét, vagy éppen a magyar korona alattvalóinak összességét.

Mindezt tekintetbe véve, ismerve a kor és a régió szellemi és politikai arculatát, a székelyek „kettős identitása” végül is a legtermészetesebb do-

20 SYKORA, Peter: *Bevezetés a szlovák nemzet mitológiájába*. In.: Hitel. 1993. 8 sz. 65-66.

21 SZÜCS Jenő: *i.m.* 29.

22 *Uo.* 30-31.

log. Van viszont egy pont, ahol a kiváltságos osztályok és rétegek rendi nacionalizmusa és az alakuló polgári nemzettudat találkozik: ez II. József császár nyelvrendelete volt. Ennek, az uralkodó szándékával tökéletesen elmentés hatása az indulatok valóságos lavináját szabadította el, a különböző osztályok és rétegek olyan szolidaritását eredményezve, ami ezt megelőzően elképzelhetetlen lett volna. A modern magyar nemzet a „kalapos király” kétségkívül nemes szándékú, de végzetes túlzásokba eső centralizmusa elleni harcban eszmélt önmagára. A székelyek pedig nem csak egyszerűen szolidaritást vállaltak a magyar nemességgel – mint tették azt az előjogaikban sértett szászok vagy horvátok – hanem szerves egységben léptek fel. Eme egység alapja – a közös múlt és azonos érdekek felismerésén és harci szlogenként való bevetésén túlmenően – az volt, hogy a nyelvi azonosságnak nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mint korábban bármikor. Olyannyira, hogy a kor székelyföldi közéleti állásfoglalásaiban, ellentétben a korábbi szövegekkel, amikor a „nemzet” kizárólag a székely rendi „natiót” jelentette, ettől fogva a szöveg-kontextus határozza meg: mit is értenek nemzeten. Mindennek tudatában kijelenthetjük: egyes kimondott vagy kimondatlan vélekedésekkel vagy fenntartásokkal ellentétben a székelység nem menet közben vált részesévé a modern magyar nemzet kikristályosodási folyamatának, hanem a kezdet kezdetétől annak tevékeny alakítója volt.